

УДК 37.035.6:371(477.8)
DOI: 10.15330/esu.15.7-16

Марія Багрій,

кандидат філологічних наук,
докторант, ДВНЗ “Прикарпатський
національний університет імені Василя
Стефаника” (м. Івано-Франківськ, Україна)

Maria Bahriy,

Candidate of philological sciences (PhD),
doctoral student Vasyl Stefanyk Precarpathian
national university (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
myskiv.bagriy@gmail.com

ГРОМАДСЬКА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ПЕДАГОГІВ КІНЦЯ ХІХ – 30-ТИХ РР. ХХ СТ.

PUBLIC AND PROFESSIONAL ACTIVITIES OF WESTERN UKRAINIAN WRITERS-PEDAGOGES OF THE END OF THE XIXth – 30 YEARS OF THE XXth CENTURY

У статті відображено актуальні просвітницькі та громадські проблеми та потреби українського суспільства крізь призму діяльності західноукраїнських письменників-педагогів, та проаналізовано чинники виховання національно-свідомої особистості у творчості письменників-педагогів Західної України кінця ХІХ 30-ті рр. ХХ ст. Зображено організаторів просвітницького руху на західноукраїнських землях, суперечності між традиційною, офіційною концепцією щодо навчання та виховання та підходами, що брали за зразок західну педагогіку і досвід європейської школи.

Аналіз життя і діяльності, літературних творів письменників-педагогів надає нам можливість зробити висновок, що просвітництво, громадянська свідомість, патріотизм, відданість інтересам народу властиві, в першу чергу, самим митцям. Аналізуючи літературні твори громадську та просвітницьку діяльність, ми бачимо, що вони насичені різноманітними виховними ситуаціями, характерами, поглядами, вчинками людей, які жили в першій половині ХХ століття на територіях сучасної Західної України.

За результатами дослідження встановлено, що важливу роль у реалізації освітньо-виховних завдань і формуванні педагогічно-просвітницьких орієнтирів мала діяльність громадських культурно-освітніх та педагогічних, заснованих й очолюваних визначними представниками західноукраїнської інтелігенції: педагогами, письменниками та освітніми діячами Західної України.

Ключові слова: *просвітницька діяльність, громадська діяльність, письменники-педагоги, національна педагогіка, Західна Україна, патріотизм, митці.*

The article describes the actual educational and public problems and needs of Ukrainian society through the prism of the activities of Western Ukrainian writers and teachers, and analyzes the factors of education of a national conscious personality in the work of Western Ukrainian writers and educators at the end of the 19th and the 30th years of the XXth century. The organizers of the educational movement in Western Ukraine are depicted, contradictions between the traditional, official conception of education and education, and approaches that have taken Western Western pedagogy and European school experience as a model.

Analysis of life and activity, literary works of writers and teachers gives us the opportunity to conclude that education, civic consciousness, patriotism, devotion to the interests of the people are inherent, first of all, by the artists themselves. Analyzing literary works of public and educational activities, we see that they are saturated with various educational situations,

characters, views, actions of people who lived in the first half of the twentieth century in the territories of modern Western Ukraine.

According to the results of the study, the activities of public cultural, educational and pedagogical institutions, founded and headed by prominent representatives of the Western Ukrainian intelligentsia: teachers, writers and educational figures of Western Ukraine, had an important role in the implementation of educational and educational tasks and the formation of pedagogical and educational targets.

It is an indisputable fact that, despite the violent and full of contradictions, the educational process characterized by the influence of the Catholic and Orthodox Church, its development had a positive effect, namely the high degree of development of Ukrainian pedagogy and the diversity of types of schools. In other words, in terms of cultural and educational thought, this period, according to most researchers, is called the era of the Ukrainian Renaissance.

In particular, his sign is the large number of printed publications and books that were used in the educational process as manuals, textbooks for reading. The peculiarity of such books was that they carried out the educational function through authorship, a high culture of writers, and progressive views in Western literature; educational content and its polemical nature; saturation of images with highly moral sentences; the form of text presentation: dialogue, catechetical; publishing of publications on a high artistic level.

Key words: *educational activity, public activity, educational process, writers-teachers, national pedagogy, Western Ukraine, patriotism, artists.*

Просвітницька та громадська діяльність західноукраїнських письменників-педагогів кінця XIX – 30-тих років XX ст., які працювали і творили у школах та різноманітних організаціях Західної України, є достовірним джерелом інформації про розвиток просвітництва та громадських організацій в зазначений історичний період. Будівництво громадської та освітньо-виховної справ досліджуваного періоду вимагало ініціативних, відданих своїй справі людей, які б узяли керівництво цим процесом у свої руки, і засобів, що б забезпечили виконання поставлених завдань.

Мета статті – виокремити актуальні просвітницькі та громадські потреби і проблеми Західної України кінця XIX – 30-ті рр. XX ст. у творчості тогочасних українських письменників-педагогів.

Попри те, що західноукраїнські письменники-педагоги у своїх працях порушували актуальні питання навчання і виховання дітей та юнацтва, окремого ґрунтового і цілісного дослідження цієї наукової проблеми не здійснено. Відображення актуальних просвітницьких та громадських потреб і проблем українського суспільства та виховання національно-свідомої особистості у творчості письменників-педагогів Західної України кінця XIX – 30-ті рр. XX ст. частково опрацьовано в працях Г. Білавич, С. Вдовича, Т. Завгородньої, В. Качкана, О. Любара, Л. Потапока, Ф. Потушняка, М. Романюка, В. Яременка.

Аналізуючи просвітницьку та громадську діяльність митців тогочасного періоду, варто згадати Теофанія Глинського (1806–1893 рр.) – українського письменника, публіциста, історика, мовознавця, культурно-громадського діяча, який популяризував українську мову та розширення сфери її вжитку. Він переймався становищем української/руської громади на теренах Австро-Угорщини, домагався обов'язкової початкової освіти для українців та викладання в навчальних закладах українською мовою.

Відомим на громадській ниві був й отець Йосип (Йосиф) Петрович Левицький (1810–1863 рр.) – український греко-католицький священник, поет, письменник і музикант, громадсько-політичний діяч. Він виступав з промовами й боровся з

малограмотністю селян-русинів. Писав публіцистичні та палкі листи до малочисельної тодішньої преси. Входив до “Руського клубу” на підтримку русинів, чим не вдовольняв пропольське духовенство та світську владу. Згодом він ще й став одним із зачинателів “Галицько-руської матиці” [1, с. 97].

Визначне місце у розвитку прогресивної громадської думки в Західній Україні у I пол. XIX ст. належить Маркіяну Шашкевичу (1811–1843 рр.), Івану Миколайовичу Вагилевичу (1811–1866 рр.), Якову Федоровичу Головацькому (1814–1888 рр.) не тільки як засновників “Руської трійці”, що об’єднала навколо себе прогресивну молодь. М. Шашкевич – зачинатель нової української літератури в Галичині, священник, культурно-громадський діяч, письменник і поет, речник відродження західноукраїнських земель.

Іван Миколайович Вагилевич працював як Іван Вагилевич (Iwan Wahylewycz), а також послуговувався псевдонімом і криптонімом (Вагилевич Далибор, Волк Заклика). Він захоплювався багатьма культурно-просвітницькими течіями та тогочасними постатями (історичними та культурними, яких на той час вистачало в Галичині, починаючи від легальних і закінчуючи конспірологічними течіями).

Варто зауважити, що І.М. Вагилевич – складна та неоднозначна особистість. Його нестійка, однак творча натура постійно, попадаючи під той чи інший вплив, була постійно в пошуках: від ідеї москвофілів, через прихильність до полонізованої частини львівської української громади, впровадження ідеї спільного уживання українців та поляків за польськими мірками та духовно-суспільними звичками. Такі непостійні “перескакування” негативно відобразилися на сприйнятті Івана Вагилевича в колі інтелігенції краю. Однак, залишається незаперечним фактом, що він був українським поетом, філологом, фольклористом, етнографом та громадським діячем.

Третій з “трієць” був Антін Любич Могильницький – український письменник, греко-католицький священник та громадський діяч. Серед своїх побратимів був більш радикальніший і спонукав інших до рішучих дій. Загалом в працях І. Вагилевича, Я. Головацького, М. Шашкевича наскрізно звучали зауваження щодо недопустимості існуючого підходу до шкільництва, що, у свою чергу, стосувалось не тільки галичан, а й знайшло відгук та підтримку в інших представників західноукраїнських земель.

Одним з співзасновників об’єднання “Руська трійця” був Яків Федорович Головацький (літ. псевд. і крипт.: Гаврило Русин; 1814–1888 рр.) – український лінгвіст, етнограф, фольклорист, історик, поет, священник УГКЦ, педагог, громадський діяч. Він також був співавтором збірника “Русалка Дністровая”. У 1846 році під псевдонімом “Гаврило Русин” надрукував німецькою мовою у 9-му випуску журналу “Річник слов’янської літератури, мистецтва та науки” статтю “Становище русинів у Галичині”. У ній різко критикував політику уряду в національному питанні Західної України та виступав проти переслідування національно свідомої інтелігенції. Під час революційних подій 1848 їздив по селах, виступав на селянських вічах [7, с. 318].

І до нині зберігають свою наукову цінність ряд його історичних праць з дослідження окремих проблем історії Закарпаття, Галичини і Буковини, слов’янського етногенезу, польсько-галицьких, польсько-українських і слов’яно-германських стосунків, статті про І.Котляревського, Г. Квітку-Основ’яненка, М. Шашкевича, І. Вагилевича, розвідки про “Слово о полку Ігоревім”, Лазаря Барановича, Феофана Прокоповича, “Географический словарь западнорусских и

южнославянских земель и прилежащих стран” (1884 р.). Однак, поряд із тим його обґрунтування існування “одної руської народності і одної руської літератури” аж до виступів проти вживання української мови в літературі і науці мали негативний вплив на розвиток галицької і закарпатської інтелігенції.

У часи розквіту творчих сил створив не один твір народною мовою і цим заслужив шанування нащадків у нащадків і Микола Леонтійович Устиянович.

Окремої наукової розвідки потребує аналіз діяльності Якова Федоровича Головацького (1814–1888 рр.) – українського лінгвіста, етнографа, фольклориста, історика, поета, священика УГКЦ, педагога, громадського діяча, який був співзасновником об’єднання “Руська трійця”, співавтором збірника “Русалка Дністровая”. Його праці й досі зберігають свою наукову цінність з дослідження окремих проблем історії Закарпаття, Галичини і Буковини, слов’янського етногенезу, польсько-галицьких, польсько-українських і слов’яно-германських стосунків.

Такої ж думки щодо покращення ситуації в краю через поєднання польської та української суспільних верств вдається Софрон Витвицький (1819–1879 рр.) – священик, письменник, драматург, етнограф, громадський діяч. Саме цим він мав намір зацікавитися в культурній сфері, але на ті часи такі течії не приймалися в середовищі польському, що зверхньо поглядало на українські потуги, тоді як руський люд теж демонстративно дистанціювався від польської культури [1, с. 144].

З метою розширення сфер вживання української літературної мови та залучення її до передової світової культури здійснював свою просвітницьку діяльність Пантелеймон Куліш (1819–1897 рр.) – український письменник, педагог, історик, фольклорист і громадський діяч. Він займався освітньо-пропагандистською діяльністю на теренах Західної України, був учителем у дворянській школі у Рівному, звідки переїхав до Петербурга й там знову працював учителем у гімназії, згодом – викладачем Петербурзького університету. Одночасно друкувався у журналі “Современник”.

Разом з Я. Головацьким, І. Вагилевичем для вироблення української юридичної термінології та складання шкільних підручників займався Іван Миколайович Гушалевич (1823–1903 рр.). Він редагував перший літературно-науковий часопис у Галичині “Новини”, а потім “Пчолу”. Народна мова, шире людське чуття та мелодійна музика українських композиторів сприяли тому, що деякі його поезії І. Гушалевича (“На полі, на полі пшениченька розцвілась”, “Чого лози похилились при тихій воді” і ін.) та пісні із мелодрам стали популярними на Західній Україні.

Український письменник, поет, драматург, громадський діяч, який став відомий своїми москвофільськими поглядами та писав язичієм був Тит Блонський (1830–1897 рр.).

Один із засновників “Просвіти” (її голова 1877–1894 рр.), Народної Ради (1885 р.), Наукового Товариства ім. Т. Шевченка (1893 р.) був Омелян Михайлович Огоновський (псевдоніми і криптоніми: Омелян із Григорова, Ємілян, Ом. о та ін.) – український учений-філолог і громадський діяч. Під його впливом багато студентів змінювали погляди з москвофільських на народовські (зокрема, Володимир Масляк) [7, с. 146].

Омелян Огоновський намагався досягнути порозуміння з австрійським урядом і польськими політичними колами, впроваджуючи в життя політику так званої

“нової ери”, яка, зазнала невдачі. Зокрема, 24 листопада 1890 р. разом з О. Барвінським, К. Телішевським, К. Левицьким, К. Мандичевським, митрополитом Сильвестром Сембратовичем брав участь у прес-конференції Казімежа Бадені, на якій було підведено підсумки попередніх переговорів [1, с. 273].

Український письменник, композитор, музично-культурний діяч, православний священник, педагог, редактор часописів Буковини, художник Воробкевич Сидір Іванович (1836–1903 рр.) був одним з “перших жайворонків нової весни нашого народного відродження” [7].

Сидір Воробкевич писав українською, німецькою та румунською мовами. У літературному доробку письменника – вірші, поеми, оповідання, повісті реалістичного й романтичного характеру. Багато уваги він приділяв молоді: уклав пісенники для початкової школи, створив посібники з теорії музики й співу та ін. Виступаючи одночасно як композитор і письменник, він створює чимало віршів, пісень для дітей (“Рідна мова”, “То наші любі, високі Карпати”, “Веснянка”, “Осінь”).

До другого періоду становлення національної педагогічної думки можна віднести Остапа Михайловича Левицького (1839–1903 рр.) – одного з народовської когорти шістдесятників ХІХ ст. Він був талановитим поетом-гумористом і сатириком, представником тогочасної богеми, котрий ховався за багатьма псевдонімами та криптонімами (Остап Ковбасюк, Муха, Драла, Коваленко, Кравченко, Кухаренко, Столярченко, Писаренко, О. Лев). Нерідко остереігаючись фізичної розправи з боку польських шовіністів і домашніх перекинчиків-“хрунів”; публіцист, котрий, маючи заслужене прижиттєве визнання, змарнував свій неабиякий талант [2].

Представником класичного класицизму й академізму в Галичині був Корнило Миколайович Устиянович (1839–1903 рр.) – український маляр, письменник і публіцист, народовець. Він створив близько 40 портретів (зокрема, Анатоля Вахнянина, Степана Качали, Ю. Лаврівського, Тита Реваковича); низку картин на історичні теми (“Василько Теробовельський”, “Шевченко на засланні”, “Літописець Нестор”, “Плач Ярославни”, “Козацька битва”, “Семен Палій...”, “Скасування панщини” та ін.); 1882–1883 редагував й ілюстрував сатирично-гумористичний журнал “Зеркало” і “Нове Зеркало” [7, с. 473].

Під час студій у Відні Корнило Устиянович еволюціонував від панславізму (зародки якого виніс з дому й поглибив у Відні під впливом російського священника М. Раєвського) до активного українського патріотизму (під впливом польських митців Артура Гротгера і А. Гротовського та письменника Юзефа Богдана Залеського).

Одним з лідерів народовецького руху в Галичині у цей період був Омелян Йосипович Партицький (1840–1895 рр.) – український галицький вчений-мовознавець, етнограф, історик, педагог, громадський діяч, який в Тернополі разом з Володимиром Лучаківським, Василем Ільницьким, Євгеном Згарським створив літературний гурток. Один з лідерів народовецького руху в Галичині, редактор “Газети шкільної” (видавав власним коштом, 1875–1879 рр.), “Зорі” (двотижневий, заснував, шість років видавав власним коштом 1880–1885 рр.). Автор підручників з мови, літератури, німецько-українського словника (1867 р.), “Старинної історії Галичини” (1894 р.). Переклав “Слово о полку Ігоревім” (1884 р.) [3].

Сповідував ідеї “народовців”, один із засновників, почесний член культурно-освітньої організації “Просвіта”. У 1875-1879 роках надрукував ряд статей про

виховання: “Гадки про виховання домашнє” (1877 р.), “Листи о вихованню” (1879 р.), працював у комісії з видання шкільних книжок. Видав гарно укладені читанки для народних шкіл, працював над граматиками: “Руска читанка для нижчих кляс середніх шкіл” (1871 р.), “Руский буквар для шкіл людових” (1876 р.), “Руска читанка для третьої кляси шкіл народних” (1878 р.), “Граматика руского языка для ужитку в школах людових” (1880 р.). Видання граматики 1880 року з погляду методики вважалося одним із найкращих видань граматики “рускої (української) мови” того часу [7, с. 351].

Громадсько-політичним та культурним діячем був й батько Богдана, Миколи та Левка Лепких – Сильвестр Теодорович Лепкий (літературні псевдоніми: Марко Мурава, Борислав Борис, Василишин, Лепкий Борис; 1845–1901 рр.) – український письменник, священик УГКЦ. Він брав участь у виданні часопису “Правда”, друкувався в “Ділі”, “Зорі”, “Буковині”. Писав популярні книжки та театральні п’єси для “Просвіти”. Брав участь у підготовці шкільних підручників, був головою “Селянської ради”.

Був знаним в краю громадським та педагогічним діячем й Отець Олександр Стефанович (1847–1933 рр.). Йому доводилося чимало часу присвятити виступам перед громадою: як на зборах-зібраннях так й в тодішній пресі. Згодом йому доводилося більше схилитися до публіцистики, щоб охопити своїми ідеями й думками всебільшу когорту українства. Відтак, О. Стефановичем було створено низку публіцистичних розвідок та написано кілька навчальних збірок-розвідок: “Українська бібліографія за 1877–1879 рр.”; “Перший молитовник українською мовою для дітей й дорослих”; “Історія християнсько-католицької Церкви” (1878 р.) – підручник для середніх шкіл [6, с. 324].

Яскравим представником тогочася був Ісидор Трембицький (1847–1922 рр.). Своїми творчими пошуками він віддзеркалював стан та помисли українського інтелігента тієї епохи. Він читав, давав приватні уроки, грав в театрі і тим самим творчо й духовно розвивався. Згодом почав ділитися своїми знаннями-набутками з довколишніми.

У цей період активно працював й Олександр Стефанович (1847–1933 рр.), який був знаним в краю громадським та педагогічним діячем, тож йому доводилося чимало часу присвятити виступам перед громадою: як на зборах-зібраннях так й в тодішній пресі. Згодом йому доводилося більше схилитися до публіцистики, щоб охопити своїми ідеями й думками всебільшу когорту українства.

Особливої уваги, на наш погляд, потребує постать Олександра Барвінського гербу Ястшембець (1847–1926 рр.) – український громадсько-політичний діяч Галичини, історик, педагог. Він заснував Християнсько-суспільну партію. У 1918 році був державним секретарем освіти й віровизнання в першому Державному секретаріаті (уряді) ЗУНР. У студентські роки очолював львівський осередок “Громади”, співпрацював з українськими періодичними виданнями “Правда”, “Мета”, “Русь”, “Русалка” [1, с. 264].

Культурно-громадським подвижником українського духовного відродження другої половини XIX століття вважається Юліан Целевич (1843–1892 рр.) – український історик, діяч Просвіти, галицький педагог. Він був обраний головою “Просвіти”, “Січі”, членом Українського педагогічного товариства і “Рідної школи”. Загальні збори Товариства імені Шевченка обрали Ю.Целевича своїм головою. Був першим упорядником наукових записок “Записок НТШ” – фундаментального видання, яке славилося не лише в Галичині, але й у всій Європі.

Три основні праці принесли Ю. Целевичу визнання як дослідника історії Галичини. “Дещо за поселення Угорської України русинами і за унію церкви православної угорських русинів з Римом” (1868 р.), “Історія Скиту Манявського” (1887 р.) і “Опришки” (1882–1891 рр.). Ю. Целевич присвятив свої дослідження рідному краю, де він народився, учителював (у Монастирчанах біля Солотвина та в Станіславській гімназії), слухав легенди про опришків Довбуша, мандрував з учнями і студентами до скитських руїн.

Михайло Іванович Павлик (1853–1915 рр.) – український письменник, публіцист, громадський і політичний діяч, засновник (разом з І.Франком) Русько-українську радикальну партію (РУРП). М. Павлик був одним з перших редакторів в історії української газетно-журнальної періодики, видавцем, популяризатором наукових знань, художньо-мистецьких цінностей. Він відстоював реалізм у літературі, живу народну мову, наголошуючи на завданнях інтелігенції у літературно-публіцистичних працях “Лихі люди. Один листочок з життя”, “Миколай Васильович Гоголь”, “Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині” [2].

Упродовж тривалого часу М. Павлик досліджував проблему українського культурницького поступу, зокрема збирав і узагальнював матеріали про роботу читалень, освітніх товариств і спілок, писав про назрілі питання освіти.

На шпальтах демократичних видань підтримував багатьох письменників: Лесю Українку, Павла Грабовського, Леся Мартовича, Ольгу Кобилянську, Наталію Кобринську, Євгенію Ярошинську. Особливо предметний характер народознавчих зацікавлень проступає у стосунках М. Павлика з М. Драгомановим та І. Франком, у його ставленні та оцінках тих праць учених, що стосуються безпосередньо історико-краєзнавчого, фольклорно-етнографічного пластів соціального буття.

Різнобічну громадсько-культурну діяльність, спрямовану на те, щоб зробити товариство справжнім осередком національного життя українців Буковини розгорнув Омелян Попович. Він був безпосереднім учасником створення товариства “Руський народний дім” (1884 р.). З його ініціативи постало товариство “Руська Школа” (1887 р.), завдяки чому українське шкільництво в краї піднялось на належний рівень, і було за оцінками дослідників найкращим у порівнянні з іншими українськими землями. Омелян Попович був членом правління “Руської Каси” (1896 р.). В цей період Омелян Попович розпочинає і свою редакційно-видавничу діяльність [7, с. 363].

Був ініціатором створення другого видання товариства “Руська бесіда” – “Бібліотека для молодіжи, міщан і селян”. Він і редагував його протягом 1885–1893 рр. Активно працював (до 1892 р.) в редакції визнаної й популярної в краї, та за його межами, української газети “Буковина”.

Громадська діяльність Омеляна Поповича пов’язана зі створенням товариств “Жіноча Громада”, “Об’єднання вчителів і учительок” під головуванням Д.Ісопескула, керував роботою “Товариства української православної шляхти”.

Один з ключових діячів національно-культурного відродження Буковини був й Степан Йосипович Смаль-Стоцький (1859–1938 рр.) – український мовознавець і педагог, літературознавець (один із перших теоретиків українського віршування); визначний громадсько-політичний, культурний, економічний діяч Буковини. Один із засновників Музею визвольної боротьби України у Празі.

Противник москвофільства, чимало спричинився до перемоги народовців на Буковині; голова студентського товариства “Союз” у Чернівцях (1879–1882), співзасновник товариств “Народний Дім”, “Буковинський Боян”, “Руська Школа” й інших, активний діяч “Руської Бесіди”. Був дійсним членом Слов’янського інституту в Празі [1, с. 216].

Спільно з Миколою Васильком та іншими добився цілковитої рівноправності українців в адміністрації, політичному житті Буковини; завдяки його заходам, працям (він уклав першу шкільну граматику української мови – 4 видання: 1893 р., 1907 р., 1922 р. і 1928 р.) введено (1893 р.) фонетичний правопис у середніх школах Буковини, розбудовано українське (зокрема середнє) шкільництво. “Руську граматику” розробляв з професором Гартнером; вперше побудовано на фонетичному правописі Євгена Желехівського – відомого лексикографа з Галичини (так звана “желехівка” – абетка з 34-х літер).

Видатною постаттю в просвітницькій роботі на західноукраїнських землях був Йосип Якович Застирець (1873–1943 рр.) – священник УГКЦ, письменник, філософ, громадський та освітній діяч на теренах Галичини. Доктор філософії (1914 р.). В 1915–1917 – організатор та керівник української учительської семінарії. Після повернення до Львова у 1917 почав викладати у Львівській академічній гімназії, в якій працював до виходу на пенсію: голова читальні товариства “Просвіта”, осередку товариства “Рідна школа” [7, с. 234].

Також українським політичним, культурним, релігійним діячем був Августин Іванович Волошин (1874–1945 рр.) – греко-католицький священник Мукачівської єпархії, в 1938 прем’єр-міністр автономного уряду Карпатської України, в 1939 став президентом цієї держави, Герой України (посмертно). Він написав і видав понад 40 підручників та посібників майже з усіх дисциплін.

Упродовж 1903–1918 рр. був редактором єдиної в Угорщині української газети “Наука”; за часів Чехословацької республіки (1920–1938 рр.) вона виходила під назвою “Свобода”. Редагував релігійний журнал “Благовісник” (1922–1938 рр.). Був ініціатором заснування на Закарпатті товариства “Просвіта” (1919 р.), “Учительської громади” (1929 р.) та головою Етнографічного товариства Підкарпатської Русі (1935 р.), що проіснували до окупації Закарпаття Угорщиною у березні 1939 року [4, с. 62].

За результатами дослідження встановлено, що важливу роль у реалізації освітньо-виховних завдань і формуванні педагогічно-просвітницьких орієнтирів мала діяльність громадських культурно-освітніх та педагогічних, заснованих й очолюваних визначними представниками західноукраїнської інтелігенції: педагогами, письменниками та освітніми діячами Західної України (“Просвіта” у Галичині, Закарпатті, на Волині, “Руська бесіда” й “Українська школа” на Буковині, галицьке та закарпатське педагогічні товариства й “Учительські громади”, галицько-буковинська “Взаємна поміч українського вчительства”, галицько-волинське товариство “Сільський господар” та ін.).

Також не можна не згадати внесок в просвітницьку діяльність західноукраїнського шкільництва Михайла Грушевського (1866–1934 рр.), який, будучи у Львові, розпочав активну науково-організаційну діяльність. М. Грушевський сприяв переходові української науки в Східній Галичині від поодиноких індивідуальних історичних пошуків до організованого, колективного й систематичного вивчення історії України та створив власну наукову школу, яка

виконувала освітню (підготовка істориків-професіоналів) і дослідницьку (вивчення широкого кола проблем історії України) функції.

Вихованню національного патріотизму українського населення Галичини сприяли також збудовані з ініціативи Й. Застирця пам'ятники в низці населених пунктів, насамперед у рідному йому Брідському повіті. Наприклад, на горі “Могила” під Наквашею за його ініціативою було збудовано пам'ятник св. Володимиру, на якому зроблено надпис “Народе! З могил встане воля, усміхнеться доля. Дай це, Боже! “Збудовано було з його ініціативи церкву в с. Тетильківцях, на хресті біля церкви поміщено надпис за М. Шашкевичем: “Народе! Свободоньки сонечко заблисло. Вставай, ти не неволі син!”. За його ініціативою подібні пам'ятники були встановлені в Звиженю і Шишківцях Брідського повіту. У церкві на вулиці Зиблікевича (тепер частина вулиці І. Франка) у Львові на кошти Й. Застирця було відзолочено іконостас. Художнє оформлення церкви здійснили молоді художники із школи О. Новаківського, а художник П. Терещук за ескізом Й. Застирця виготовив дві великі мідяні плакети патріотичного змісту під назвою “Туга і Слава” [8].

Значну роль в просвітницькій діяльності початку ХХ ст. відіграла робота Союзу визволення України. Зокрема участь у власних виданнях. Так, М. Возняк разом із В. Дорошенком редагували й робили коректуру “Вістника Союзу визволення України” – одного, за визначенням С. Наріжного, з найсолідніших видань часу першої світової війни [7, с. 672].

На кошти союзу було видано низку книг галицьких авторів, в яких найперше наголошувалося на необхідності державної самостійності України. Серед них: “Ukrainische Geographie” С. Рудницького, “Русь – Україна, а Московщина – Росія”, “З чого виникла війна та, що вона нам може принести”, “Самостійна Україна” Л. Цегельського, “Галичина в життю України” М. Лозинського, “Національне відродження австро-угорських українців” В. Гнатюка, “Українські Січові Стрільці” В. Темницького, “Слідами Українських Січових Стрільців” О. Назарука, “Наша рідна мова” і “Пам'яті І. Франка” М. Возняка, “Листи з Німеччини” Є. Левицького, поетичні твори Б. Лепкого, Р. Купчинського, граматики В. Сімовича і С. Смаль-Стоцького та ін.

На сторінках часописів Союзу визволення України друкувалися галицькі політичні діячі, письменники і поети: А. Баб'юк (М. Ірчан), О. Бачинський, А. Волощак, О. Галичанка (О. Кисілевська), Л. Ганкевич і М. Ганкевич, К. Гриневичева, П. Карманський, О. Кобилянська, І. Крип'якевич, О. Маковей, І. Німчук, Я. Остапчук, В. Пачовський, А. Чайковський, В. Старосольський, Ю. Шкрумеляк та ін. Загалом у 1914–1916 рр. союз видрукував українською мовою 50 книг загальним накладом понад 200 тис., а за весь період діяльності – понад 150 книг і брошур українською та іноземними мовами [5].

Варто зауважити, що долучилися галичани до культурно-освітньої праці будучи в полоні в таборах Австро-Угорщини та Німеччини. Хоча така національно-просвітня робота в таборах стикалася з великими труднощами. Адже серед полонених виділялися три групи: свідомі українці, національно індіферентні та звичайні безпросвітні – найбільш вороже налаштовані до українства. Однак у Фрайштадтському таборі працювало 12 осіб, із них 7 галичан – В. Сімович, Р. Домбчевський, Я. Остапчук, О. Охримович, В. Левицький, М. Голубець, В. Пачовський, М. Чайковський, 1 буковинець – О. Безпалко і 3 наддніпрянці – о. Є. Турула, о. О. Гнідий і М. Гаврилко. У Німеччині просвітництвом займалося 29

осіб, з яких 11 було з Галичини, 10 буковинців і 8 наддніпрянців. Серед них: П. Бензя, М. Митієвський, А. Волосів, о. П. Катеринюк, Б. Лепкий, П. Карманський, Р. Перфецький, М. Парашук, З. Кузеля, М. Кордуба, О. Терлецький та ін. [5].

У кожному таборі виходив свій часопис. У Фрайштадті – “Розвага”, першим редактором якого був В. Сімович, згодом Федір Шевченко (син Івана – брата Т. Шевченка). У Раштаті – “Розвіт”, у Зальцведелі – “Вільне слово” (редактор П. Карманський), а у Вецлярі – спочатку “Просвітній листок”, а згодом “Громадська думка”. Після саморозпуску Союзу визволення України в липні 1918 р. основна частина його діячів продовжила суспільно-політичну діяльність у державних та громадських структурах УНР і ЗУНР, зробивши вагомий вклад у розвиток національної ідеї, загальноукраїнських визвольних змагань [5].

Висновки. Отже, ідеї соборності, незалежності, самоврядування, розвитку українського шкільництва, вимоги забезпечення особистої свободи, свободи віросповідання, всіх суверенних прав українського народу, знаходять відображення у громадській та просвітницькій діяльності письменників-педагогів XIX – другої чверті XX ст.

Література

1. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: У 2 кн.: Підручник / За ред. проф. О.Д. Гнідан. – К.: Либідь, 2005. – 624 с.
2. Ковалець Л. Юрій Федькович як правозаступник селян у сервітутному процесі : [до 175-літнього ювілею письменника і громадсько-культурного діяча] // Київська старовина. – 2009. – № 3. – С. 150-158.
3. Лекції з історії світової та вітчизняної культури – Яртися: 5. Національно-культурне відродження у Галичині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slv.com.ua/bookz/210/7989.html>
4. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – Київ : Довіра, 1992. – 141 с.
5. Патер І. Галичани в союзі визволення України / І.Патер. – С. 349-354
6. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. – [3-тє вид.] / Н. Полонська-Василенко. – К.: Либідь, 1995. – 608 с.
7. Сірополко Степан. Історія освіти в Україні. – Київ: Наук, думка, 2001. – 912 с.
8. ЦДІА України в м. Львові, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2160, арк. 53.

References

1. Istoriiia ukrainskoi literatury. Kinets KhIKh – pochatok KhKh st.: U 2 kn.: Pidruchnyk / Za red. prof. O.D. Hnidan. – K.: Lybid, 2005. – 624 s.
2. Kovalets L. Yurii Fedkovych yak pravozastupnyk selian u servitutnomu protsesi : [do 175-litnoho yuvileiu pysmennyka i hromadsko-kulturnoho diiacha] // Kyivska starovyna. – 2009. – № 3. – S. 150-158.
3. Lektsii z istorii svitovoi ta vitchyznianoï kultury – Yartysia: 5. Natsionalno-kulturne vidrodzhennia u Halychyni [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://slv.com.ua/bookz/210/7989.html>
4. Ohiienko I. Ukrainska kultura: Korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukrainskoho narodu / I. Ohiienko. – Kyiv : Dovira, 1992. – 141 s.
5. Pater I. Halychany v soiuzi vyzvolennia Ukrainy / I.Pater. – S. 349-354
6. Polonska-Vasylenko N. Istoriiia Ukrainy: U 2 t. – T. 2. Vid seredyny KhVII stolittia do 1923 roku. – [3-tie vyd.] / N. Polonska-Vasylenko. – K.: Lybid, 1995. – 608 s.
7. Siropolko Stepan. Istoriiia osvity v Ukraini. – Kyiv: Nauk. dumka, 2001. – 912 s.
8. TsDIA Ukrainy v m. Lvovi, f. 309, op. 1, od. zb. 2160, ark. 53.

Одержано статтю: 1.02.2019

Прийнято до друку: 15.02.2019